

КУЛЬТУРА И РЕЛИГИЯ

Համայնքի ներգրավումը մշակութային ժառանգության պահպանությանը. ՀՀ Աղավնավանք բնակավայրի օրինակի ներկայացում

Կոստանդյան Անի Ա.

ԵՊՀ մշակութաբանության ամբիոնի ասպիրանտ, ԵՊՀ ԻՄ դասախոս (Իջևան, ՀՀ)

anikostandyan@gmail.com

ՀՏԳ՝ 008, 304, 930.85; EDN: MZCQGG; DOI: 10.58587/18292437-2023.1-113

Հանգուցաբառեր՝ մշակութային ժառանգություն, միջազգային կազմակերպությունների քաղաքականությունն ուղղված ժառանգության պահպանությանը, համայնքի ներգրավումը ժառանգության պահպանությանը, համայնքի սոցիալ-տնտեսական զարգացում:

Involvement of the Community in the Preservation of Cultural Heritage. Presentation of the Example of Aghavnavank Settlement of RA

Kostandyan Ani A.

Ph.D. student of YSU Department of Cultural Studies, YSU IB lecturer (Ijevan, RA)

anikostandyan@gmail.com

Abstract. Preservation of cultural heritage is a big problem all over the world. Many studies and research conducted worldwide have shown that cultural heritage and its preservation can significantly contribute to the achievement of sustainable development goals. It is very important to understand that community involvement in cultural heritage conservation will not only make conservation more sustainable and safe, but cultural heritage can also create an environment of cohesion, promoting the protection of identity, values and traditions, as well as contributing to social well-being.

The article discusses the issue of the preservation of cultural heritage, the issue of involving the community in preservation, and also presents the role of heritage in the development of the community using the example of the Aghavnavank settlement.

Keywords: cultural heritage, the policy of international organizations aimed at heritage preservation, community involvement in heritage preservation, socio-economic development of the community.

Участие общества в сохранении культурного наследия. Презентация на примере поселка Агавнаванк РА

Костандян Ани А.

Аспирант кафедры культурологии ЕГУ,

Преподаватель Иджеванского филиала ЕГУ (Иджеван, РА)

anikostandyan@gmail.com

Аннотация. Сохранение культурного наследия является большой проблемой во всем мире, потому что существует множество угроз культурному наследию. Многие исследования проведенные во всем мире, показали, что культурное наследие и его сохранение могут внести значительный вклад в достижение целей устойчивого развития. Очень важно понимать, что участие сообщества в сохранении культурного наследия не только делает сохранение более устойчивым и безопасным, но и культурное наследие может также создать среду сплоченности, способствуя защите самобытности, ценностей, традиций, а также способствуя благополучию, поэтому многие исследователи акцентировали внимание на том, что члены сообщества могут сыграть большую роль в сохранении мирового культурного наследия.

В статье рассматривается вопрос сохранения культурного наследия, вопрос привлечения общины к сохранению, а также представлена роль наследия в развитии общины на примере поселка Агавнаванк.

Ключевые слова: культурное наследие, политика международных организаций направленная на сохранение наследия, участие сообщества в сохранении наследия, социально-экономическое развитие сообщества.

Հոդվածը քննարկում է մշակութային ժառանգության պահպանության խնդիրը, պահպանությանը համայնքի ներգրավման հարցը, ինչպես նաև Աղավնավանք բնակավայրի օրինակով ներկայացնում է ժառանգության դերը համայնքի զարգացման հարցում:

Հոդվածում փորձել ենք ներկայացնել մշակութային ժառանգության սահմանման, (այսուհետ՝ նաև ՄԺ) և ժառանգության պահպանության խնդիրների վերաբերյալ միջազգային կազմակերպությունների դիրքորոշումը և, մտորելով այդ խնդիրների շուրջ, արդյունքում եզրակացնել, թե ինչ վերաբերմունք

ունի Աղավնավանք բնակավայրի բնակիչը ժառանգության նկատմամբ, արդյոք կարո՞ղ է ներգրավվել մշակութային ժառանգության պահպանությանը և կարո՞ղ է պահպանելուն գուզահեռ օգտվել ժառանգության առկայությունից՝ կյանքն առավել բարեկեցիկ դարձնելու համար:

Ներածություն

Ամբողջ աշխարհում մշակութային ժառանգության պահպանությունը մեծ խնդիր է, քանի որ շատ են ՄԺ սպառնացող վտանգները՝ սկսած գլոբալիզացիայից մինչև պատերազմներ, ժամանակն էլ իր դերն է խաղում ժառանգության ավերման ու անհետացման գործում: Այսօր այս վտանգները շատ միջազգային կազմակերպությունների ուշադրության կենտրոնում են, և մեծ ջանքեր են գործադրվում այս խնդրի պատշաճ լուծման համար, սակայն առկա է մեծ խնդիր այն առումով, որ հաճախ մշակութային ժառանգությունը չի արժևորվում այնքան ժամանակ մինչև որ հայտնվում է վտանգի մեջ:

ԻԿՕՄՍՈՒՆ¹ նշում է, որ չնայած աճող գլոբալիզացիայի հետևանքով ամենուր մարտահրավեր է դարձել ցանկացած շրջանի մշակութային բազմազանության կամ ժառանգության պահպանությունը, ներկայացումը, հանրահռչակումը, սակայն հարկ է գիտակցել, որ բնական և մշակութային ժառանգությունը պատկանում է բոլոր մարդկանց և յուրաքանչյուրն իրավունք ու պարտականություն ունի հասկանալու, գնահատելու և պահպանելու համաշխարհային արժեքները [7]: Ավելին՝ ՄԺ իրավունքը 2005 թ.-ից դասվել է մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների շարքին [14, էջ 86], ուստի մշակութային արժեքների պահպանման համար պետք է համագործակցեն մարդիկ ու համայնքները՝ ջանքեր գործադրելով ժառանգության պատշաճ պահպանման համար [10, էջ 9], քանզի մշակութային ժառանգությունն այն տարրն է, որը լավագույնս արտահայտում է վայրի բազմազանությունն ու ինքնությունը: Աշխարհում իրականացված բազմաթիվ հետազոտություններ ցույց են տվել, որ մշակութային ժառանգությունը և վերջինիս պահպանումը կարող են էապես նպաստել կայուն զարգացման նպատակներին հասնելուն: ՄԱԿ-ի կայուն զարգացման օրակարգում սահմանված 17 նպատակների մեջ նշվում է, որ մշակութային ժառանգության պահպանությունը կարող է նպաստել կայուն համայնքների ձևավորմանը [33]: ՄԺ փորձագետ Դ. Ռիպկեման շեշտում է, որ մշակութային ժառանգության պահպանությունն ապահովում է միջավայրի կայունություն,

մշակութային կայունություն և տնտեսական կայունություն [26]:

Մշակութային ժառանգություն

Երկար ժամանակ ՄԺ սահմանումների տակ թե՛ գիտական, թե՛ միջազգային փաստաթղթերում նկատի էին առնվում այն օբյեկտները, որոնք բացառիկության հատկանիշ ունեն, օրինակ՝ եկեղեցիներ, ամրոցներ, պալատներ, հին գրքեր, ձեռագրեր:

Ըստ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի 1972 թ.-ի Փարիզում ընդունված «Մշակութային և բնության համաշխարհային ժառանգության պահպանության մասին» կոնվենցիայի՝ մշակութային ժառանգություն են համարվում հուշարձանները՝ ճարտարապետական, մոնումենտալ, քանդակագործության և գեղանկարչության ստեղծագործությունները, հնագիտական բնույթի տարրերը կամ կառուցվածքները, արձանագրությունները, անձավային կացարանները և տարրերի համադրումները կամ համալիրները, այն է՝ մեկուսացված կամ իրար միացած կառույցների խմբերը կամ տեսարժան վայրերը, ինչպես նաև հնագիտական տեսարժան վայրեր ընդգրկող գոտիները:² 1999 թ.-ին ԻԿՕՄՍՈՒՆ-ն էլ սահմանեց մշակութային ժառանգությունը որպես լայն հասկացություն, որը ներառում է մշակութային միջավայրը, ինչն ընդգրկում է պատմական վայրեր, շինություններ, լանդշաֆտներ, կենսաբազմազանություն, հավաքածուներ, անցյալի և ներկայի մշակութային պրակտիկաներ, գիտելիքներ, հմտություններ, փորձառություններ [7]: Այսպիսով՝ կարելի է ասել, որ մշակութային ժառանգությունը ներառում է մշակույթի ասպեկտներ, որոնք ֆիզիկական աշխարհի վրա մարդկային ներգործության կամ գործունեության արդյունք են՝ ներառյալ նյութական և ոչ նյութական մշակույթը:

Հայաստանի Հանրապետության օրենքը մշակութային ժառանգությունը սահմանում է որպես անցյալում ստեղծված մշակութային արժեքների ամբողջություն, որը Հայաստանի Հանրապետության և հայ ժողովրդի մշակութային ինքնության պահպանման ու զարգացման, համաշխարհային քաղաքակրթության մեջ ներդրման համար հնագիտական, ճարտարապետական, պատմական, գեղագիտական կամ սոցիալ-մշակութային հայեցակետից ունի կարևոր նշանակություն [2, հոդված 6]:

Կարևոր է նշել, որ «Մշակութային ժառանգություն» հասկացության մեջ մեծ դեր ունի հասարակության վերաբերմունքը մշակութային արժեքների նկատմամբ և սոցիալ-մշակութային մոտեցմամբ՝ ժառանգությունը հասարակական ֆենոմեն է, որը ոչ միայն ընդհանուրին է

¹ Մշակութային ժառանգության պահպանության միջազգային հասարակական կազմակերպություն:

² Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի դեկտեմբերի 5-ից:

ծառայում, այլև անհատական հետաքրքրություններին՝ մեծ ազդեցություն թողնելով ժամանակակից հասարակության վրա [4]: Նույնիսկ կարելի է պնդել, որ ՄԺ ներուժը համեմատելի է երկրի այլ ռեսուրսների հետ, հատկապես այն տարածքներում, որոնք չունեն զգալի արտադրական և ագրարային ներուժ, մշակութային ժառանգության կողմնորոշումը կարող է դառնալ սոցիալական բարեկեցության բարձրացման և աղքատության հաղթահարման իրական հնարավորություններից մեկը [27, էջ 402]:

ՄԺ սոցիալական կարևորությանը գուգահեռ աստիճանաբար ընկալվում և ընդունվում է նաև ՄԺ-ի ներուժը որպես տարածքի յուրահատուկ ռեսուրս և տնտեսական կյանքի նոր ակտիվ ֆենոմեն: Ըստ Տ. Լույանսկիի՝ նոր զարգացման կոնտեքստում ժառանգությունն ընկալվում է որպես սոցիալ-տնտեսական զարգացման շարժիչ և կատալիզատոր [22, էջ 56]: Այսպիսով՝ մշակութային ժառանգությունը նաև կայուն տարր է արագ փոփոխվող աշխարհում և տնտեսական առավելություն է գլոբալ մրցակցային շուկայում, որովհետև ապահովում է յուրահատուկ ինքնություն [17, էջ 3]: Ինչպես Ա. Տիգրանյանն է նշում՝ այսօր ամբողջ աշխարհում շրջանառվում է մշակութային ժառանգության ունեցած կարևոր դերակատարումը համայնքի զարգացման տեսլականում և հենց մշակութային ժառանգությունը դիտարկվում այն առանցքներից մեկը, որի շուրջ պետք է ծավալվի համայնքի կայուն զարգացումը [15, էջ 384]:

Համայնքը

Փորձենք հասկանալ, թե ինչ է համայնքը, առհասարակ, և ինչ նկատի ունենք համայնքի կայուն զարգացում ասելով:

Համայնքը մարդկանց խումբ է, ովքեր ունեն սոցիալական, մշակութային և այլ ընդհանրություններ, ովքեր միմյանց հետ կապված են ընդհանուր անցյալով, ներկայով, ապագայով, կիսում են նույն արժեքները, հետաքրքրությունները, ովքեր ցանկանում են իրենց ինքնությունը փոխանցել ապագա սերունդներին: Համայնքները կարող են լինել աշխարհագրական (ապրում են միևնույն վայրում), մշակութային (ունեն մշակութային, կրոնական, էթնիկ ընդհանրություն), սոցիալական (ունեն ընդհանուր հետաքրքրություններ, հավատ, վերաբերմունք) [21]: Այնուամենայնիվ, այս տերմինն առավել հաճախ կիրառվում է միևնույն աշխարհագրական վայրում ապրող մարդկանց խումբը ներկայացնելիս [11]: Հոդվածում համայնքի կայուն զարգացում հասկացության տակ նկատի է առնվում միևնույն աշխարհագրական վայրում ապրող մարդկանց սոցիալական բարեկեցության ապահովումը և զարգացումը:

21-րդ դարի մարտահրավերները փոխել են աշխարհի պատկերը, և զարգացում հասկացությունն այլևս միայն նյութական զարգացման և տնտեսական նպատակների մասին չէ, այն ընկալվում է որպես երբեք չավարտվող մի գործընթաց և մարդկային պայմանների շարունակական բարելավում, իսկ ՄԱԿ-ը համայնքի զարգացումը սահմանում է որպես մի գործընթաց, որում մարդիկ միավորված են իշխանությունների հետ, որպեսզի բարելավեն իրենց սոցիալական, տնտեսական և մշակութային պայմանները [20]:

Շատ կարևոր է հասկանալ, որ համայնքի ներգրավումը մշակութային ժառանգության պահպանության գործին, ոչ միայն պահպանությունն ավելի կայուն և ապահով կդարձնի, այլև մշակութային ժառանգությունը նույնպես կարող է ստեղծել համախմբման միջավայր՝ խթանելով պաշտպանելու ինքնությունը, արժեքները, ավանդույթները, ինչպես նաև նպաստել սոցիալական բարեկեցությանը, ուստի շատ հետազոտողներ կենտրոնացել են այն հանգամանքի շուրջ, որ համաշխարհային մշակութային ժառանգության պահպանության և տուրիզմի զարգացման հարցում մեծ դեր կարող են ունենալ համայնքի անդամները: Այսպիսով՝ կարելի է պնդել, որ համայնքի ներգրավումը ժառանգության պահպանության և տուրիզմի զարգացման հարցում կարող է դրական ազդեցություն ունենալ տեղաբնակների կյանքի վրա՝ նրանց համար եկամտի, աշխատատեղերի, ժամանցի վայրեր ապահովելու տեսանկյունից [27]: Տուրիզմի զարգացումն էլ իր հերթին կօգնի ժառանգության կենսունակության պահպանմանը:

Մշակութային ժառանգության պահպանությանը համայնքի ներգրավումը

Պատմությունն ու ժառանգությունը կարող են նորարարության հիմք դառնալ և հաճախ հենց ժառանգությունն ու մշակույթն են իմաստ հաղորդում տեղանքին [22]:

Մենք ապրում ենք գլոբալիզացիայի ժամանակաշրջանում և չնայած մի կողմից այն մշակույթը համասեռ դարձնելու վտանգ է պարունակում, մյուս կողմից էլ ակնբախ է դարձնում համայնքի մշակութային առանձնահատկությունները պահպանելու կարևորությունը: Հարկ է ընդգծել, որ աշխարհի զարգացող քաղաքակրթության մեջ գրավում, հետաքրքրում է յուրահատուկը: Այսպիսով՝ գլոբալիզացիան ակամա դրդում է ընդունելու երկրի յուրահատուկ և արժեքավոր մշակույթը [24, էջ 54]: Հետևաբար, կարևոր է, որ յուրաքանչյուր համայնք ճանաչի և պահպանի իր հիմնական բնորոշ հատկանիշները, որոնք արտացոլում են տեղանքի բազմազանությունը և ինքնությունը, իսկ մշակութային ժառանգության պահպանումը

դիտարկի ոչ միայն որպես ֆիզիկական կառույցների և մշակութային արժեքների պահպանություն, այլ որպես խթան մշակութային բազմազանության և կայուն տնտեսական զարգացման համար [21]:

Ինչպես վերը նշվեց, համաշխարհային հանրությունը վերջերս մեծ ուշադրություն է դարձնում ՄԺ սպառնացող վտանգներին և պահպանությանը: Միջազգային շատ կառույցներ՝ ի դեմս ՄԱԿ-ի մշակութային ժառանգության պահպանության մանդատը ստանձնած ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի, ԵՄ-ի, քայլեր են ձեռնարկում ՄԺ պահպանության հարցում, քանի որ բոլորն էլ ընդունում են, որ ժառանգությունը շատ խոցելի է, իսկ կենսունակության պահպանության գործում համայնքը ներգրավելը կարող է արդյունավետ լինել թե՛ համայնքի և թե՛ ՄԺ պահպանության համար: Այս համատեքստում «Համաշխարհային ժառանգության կոմիտեն» ընդունել է ռազմավարական ծրագիր, որով նախատեսվում է ոչ միայն ուժեղացնել և կարևորել համայնքի դերը համաշխարհային ժառանգության պահպանության գործում, այլև համայնքի ներգրավվածությունը ժառանգության պահպանությանը ներկայացնել որպես 5-րդ ռազմավարական կողմ [6]:

Դեռևս 1960-ականների վերջում Համաշխարհային բանկը և ՄԱԿ-ը սկսեցին խթանել համայնքի ներգրավվածությունը մշակութային ժառանգության պահպանությանը՝ նշելով, որ դա կարող է նպաստել եկամտի, աշխատանքի և տնտեսական այլ հնարավորությունների մեծացմանը [27, էջ 1]:

1972 թ.-ին ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Փարիզում ընդունած կոնվենցիայով սահմանվեց մասնակից երկրների պարտականությունները և նրանց դերը ժառանգության որոշման ու պահպանման հարցում, մասնավորապես՝ խրախուսվում էր մասնակից պետություններին ուժեղացնել հանրության գնահատանքը Համաշխարհային ժառանգության նկատմամբ, հորդորվում էր ուժեղացնել ժառանգության պաշտպանությունը կրթական ու տեղեկատվական ծրագրերի միջոցով, նախատեսվում էր ընդունել քաղաքականություն, որն ուղղված է մշակութային և բնական ժառանգության պահպանությունը համայնքի կյանքում գործառույթ դարձնելուն [31]: Ավելի ուշ ընդունված կոնվենցիաներով ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն կարևորեց ՄԺ ոլորտում հասարակության ներգրավվածությունը [32], ինչպես նաև նշեց, որ առանց հասարակության ներգրավման, ամենօրյա խնամքի ու հոգատարության անհնար է պատշաճ կազմակերպել ՄԺ պահպանությունը:

2005 թ.-ի հոկտեմբերի 27-ին մշակութային ժառանգության արժեքի մասին շրջանակային կոնվենցիայում (Ֆարոյի կոնվենցիա) նշվեց, որ

ՄԺ պահպանումը ինքնանպատակ չէ, այլ ծառայում է անհատական և կոլեկտիվ բարօրությանը՝ միաժամանակ ընդգծելով, որ մշակութային ժառանգության պահպանումն ու դրա կայուն օգտագործումը մարդկային զարգացման և կյանքի որակը բարձրացնող գործոններ են [16, էջ 140]: Նոր մոտեցման շրջանակներում մշակութային ժառանգությունը սահմանվում է որպես համայնքի ռեսուրս՝ առաջնային համարելով ոչ թե նյութական կառույցներն ու մշակութային տարրերը, այլ մարդկանց, համայնքները և մշակութային արժեքների հետ վերջիններիս փոխհարաբերությունները [14, էջ 86]:

Կարևոր փաստ է այն, որ ՄԺ պահպանությունը սոսկ հուշարձանի պահպանությունից գնում է դեպի ամբողջ պատմական և մշակութային ժառանգության պահպանություն իր բազմազանության մեջ՝ ներառելով այն միջավայրը, որում գտնվում է ժառանգությունը և այն կրող մարդկանց [27]: Ֆարոյի սկզբունքները հաստատում են, որ «ՄԺ հիմնական իմաստը այն կրող մարդիկ են»:

Մշակութային ժառանգության պահպանությունը և պատմական միջավայրի կարևորումը կայուն զարգացման շատ ռազմավարություններում կարևոր տեղ ունեն: Օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի կառավարությունն ընդունում է, որ ՄԺ և պատմական միջավայրը կարող են կարևոր դեր ունենալ կայունության սահմանված նպատակներին հասնելու համար [19, էջ 74]:

Ի դեմս Եվրոպական զարգացած երկրների՝ ՄԺ պահպանության հաջողված բազմաթիվ օրինակներ կան, բայց զարգացող երկրներում համայնքները ՄԺ պահպանությանը ներգրավելու համար բավարար հմտություն չեն ունենում [30, էջ 17], այդ իսկ պատճառով միջազգային կազմակերպությունները դասընթացների, սեմինարների, ֆինանսավորման ձևով բազմաթիվ ծրագրեր են իրականացնում՝ համայնքի բնակիչներին կրթելու և համայնքային կյանքին նրանց ներգրավելու համար: Առհասարակ, առկա է համայնքի մասնակցության երկու կարևոր չափորոշիչ. առաջինը տեղական եկամուտներն են, երբ մշակութային ժառանգության շնորհիվ տեղացիները կարողանում են իրենք եկամուտ ստանալ, իսկ երկրորդը՝ ՄԺ պահպանության հետ կապված որոշում կայացնելու հարցում տեղացիների ունեցած դերն է: Այս առումով կարևոր է ընդունել, որ եկամուտը միայն ֆինանսական միջոցները և աշխատատեղերը չեն, այլև գիտելիքը, կրթությունը, որն ունենալու պարագայում համայնքի բնակիչները կարող են արտահայտել իրենց մտահաղացումները, գաղափարները, որոնք կարող են արժևորվել, ընդունվել և կիրառվել [30, էջ 3-4]:

ՄԺ պահպանությանը մասնակցության տարբեր ձևեր կան, բայց մասնակցության

ամենաբարձր մակարդակն այն է, երբ համայնքները հասնում են ինքնակազմակերպման, այլ խոսքով՝ համայնքի անդամները հիմնում են իրենց սեփական զբոսաշրջային գոտին՝ առանց կառավարության կամ օտար բիզնեսի օգնության:

ՀՀ-ում մշակութային ժառանգության պահպանությանը համայնքի ներգրավումը

Մշակութային ժառանգության պահպանության մարտահրավերները մեծ են ամբողջ աշխարհում, բնականաբար, նաև ՀՀ-ում: Պատմականորեն հայկական միջավայրում պետականության բացակայության պայմաններում քաղաքացիական հասարակության չկայացումը խոչընդոտել է, որ մարդիկ պատասխանատվություն կրեն ՄԺ-ի համար: Դեռևս 19-րդ դարում Մակար Բարխուտարեանը մտահոգվում էր մշակութային ժառանգության նկատմամբ հասարակության անտարբերությամբ:³ Խորհրդային Հայաստանում կամ սահմանափակվում էր, կամ արգելվում հասարակության մասնակցությունը ժառանգության պահպանության ծրագրերին [15, էջ 386]:

ՀՀ սահմանադրության համաձայն՝ պետությունը խթանում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը, բարելավումը, վերականգնումը, և յուրաքանչյուր որ պարտավոր է հոգ տանել շրջակա միջավայրի պահպանության մասին, իսկ մշակութային ժառանգությունը պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո է [1]:

ՀՀ պետական մշակութային քաղաքականության նպատակներն են հասարակության կողմից մշակույթի՝ որպես զարգացման միջոցի գիտակցումը և քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը [2, հոդված 4]: ՀՀ-ն նույնպես վավերացրել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի 20 իրավական փաստաթուղթ (14 կոնվենցիա, 5 արձանագրություն, 1 պայմանագիր), այդ թվում՝ 6 կոնվենցիա, կոնվենցիային կից 3 արձանագրություն և 1 պայմանագիր մշակույթի ոլորտում [34]:

Այդուհանդերձ, ինչպես նշում է Ա. Տիգրայանը, թեև ՀՀ մշակութային քաղաքականության դիտարկումները ցույց են տալիս, որ համայնքներն օժտված են երկրի մշակութային կյանքում դերակատարում ունենալու իրավունքով, բայց վերջինիս կիրառման համար չկա

այդ իրավունքներն իրացնելու համապատասխան դաշտ, քանի որ ՀՀ մշակութային քաղաքականությունը սկսած 1991 թ.-ից շարունակում է մնալ «պետական»՝ իր հիմնական դրսևորումներով [15, էջ 385]:

Հույժ նկատելի է մի իրողություն, որ չնայած անկախության առաջին մեկուկես տասնամյակի ընթացքում (1991-2007 թթ.) Հայաստանում հասարակության կողմից շատ քիչ ակտիվություն է եղել մշակութային և բնական ժառանգության պահպանության բնագավառում, բայց վերջին շրջանում փոխվել է մարդկանց մտածողությունն ու արժեհամակարգը ժառանգության պահպանության վերաբերյալ և կարծես թե հասարակությունը տվյալ հարցում չի ուզում պասիվ դիտորդի դերում լինել [16, էջ 142]: Աներկբա է, որ այս առումով մեծ դերակատարում ունեն սոցիալական մեդիան ու սոցցանցերը, իսկ վերջին շրջանում մշակութային ժառանգության տնտեսական ու սոցիալական բաղադրիչի ակտիվացում է նկատվում:

Մշակութային ժառանգությունը կարող է արժևորվել տարբեր ձևերով՝ սկսած ժառանգության վայրերից ձեռք բերված գեղագիտական և էմոցիոնալ հանույքից, մինչև այդ վայրերի արժևորումը՝ որպես եկամուտ, աշխատատեղեր և վերապատրաստման հնարավորություններ [19, էջ 76-77]:

Ակներև է այն իրողությունը, որ վերջին մի քանի տարիներին ՀՀ-ում սկսեցին արժևորել մշակութային ժառանգության կարևոր դերը, ինչը հանգեցրեց նրան, որ Հայաստանի մեծ ու փոքր քաղաքներում և նույնիսկ որոշ գյուղերում սկսեցին գործել տուրիզմի տեղեկատվական կենտրոններ, իսկ 2001 թ.-ին հիմնադրվեց «Տուրիզմի զարգացման հայկական կազմակերպությունը» [29, էջ 189]:

Հարկ է նշել, որ այնուամենայնիվ, կան վայրեր, որտեղ պատմությունը և մշակույթը պահպանվել են ու համայնքն առավել հարգալից և զգույշ է մշակութային ժառանգության պահպանման հարցում: Այդպիսի վայրերից մեկն էլ Տավուշի մարզի Աղավնավանք բնակավայրն է:

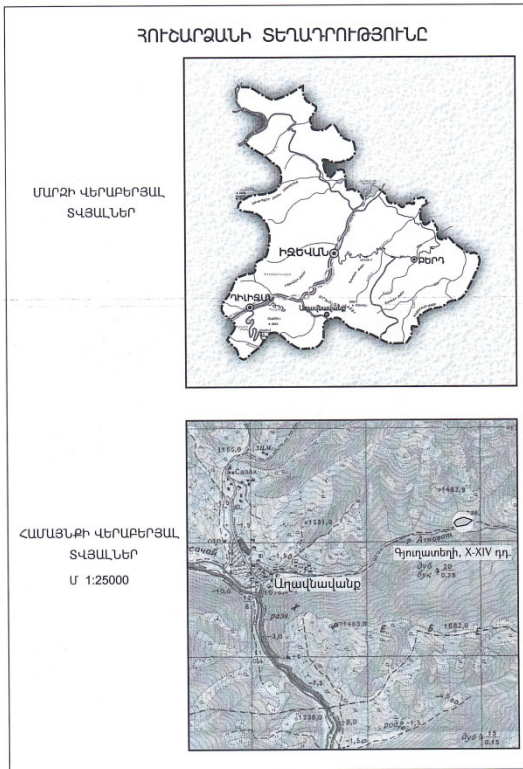
Ի մի բերելով ասվածը՝ կարելի է պնդել, որ վերը նշված գործոնների ազդեցության արդյունքում (հասարակական ընկալման աճ, միջազգային կազմակերպությունների օգնություն, սոցիալական մեդիա) ի հայտ է եկել Աղավնավանք բնակավայրի՝ մշակութային ժառանգության պահպանությանը համայնքի բնակիչների ներգրավման և դրա շնորհիվ բնակիչների սոցիալական ու տնտեսական զարգացման միտում:

Աղավնավանք բնակավայրը

Տավուշի մարզի Իջևան քաղաքից 30 կմ հարավ-արևմուտք՝ Մուրղուզ լեռնաշղթայի

³ «Այնքան անհոգ եւ անտարբեր ենք, որ չգիտենք թե ինչ հնություններ կան մեր հայրենիքում մեր նախնիներից մեզ աւանդ մնացած. չգիտենք թե պատմական փշրանաց ինչ յիշատակարաններ կան թաքնուած մեզ շրջապատող լեռների, ձորերի եւ դաշտերի մէջ: Չգիտենք թե ազգային անցեալ պատմութեան մուր լէտերը յուսաբանող ինչ արձանագրութիւններ կան աւերակ վանքերի եւ անապատների, մատուռների եւ եկեղեցիների, խաչարձանների եւ տապանաքարերի վերայ եւ մագաղաթեայ գրչագիրների յիշատակարաններում. մեր անտարբերութիւնից օգուտ են քաղում օտարներն»:

արևմտյան լանջին է տեղավորված նախկին Սալահ գյուղը, որն այսօր կոչվում է Աղավնավանք բնակավայր (նկ. 1): Այն գտնվում է Աղնաբաղ անտառամասում, որն առանձնանում է այստեղ աճող և բարձր գնահատվող կենի (կարմրածառ) ծառատեսակով (հանդիպում են 300-400 տարեկան ծառեր՝ 25-28 մ բարձրությամբ) [8, էջ 15]:

Նկ. 1 Հուշարձանի տեղադրության քարտեզ

Աղավնավանք բնակավայրը գտնվում է Դիլիջան խոշորացված համայնքի կազմում [36]: Բնակավայրում զբաղվածությունը հիմնականում բուսաբուծությունն ու անասնապահությունն է: 2017 թ.-ի դրությամբ բնակչության թիվը 336 է, իսկ միջին տարիքը կազմում է 39.98, ինչ վերաբերում է սեռատարիքային կազմին՝ արականը կազմում է բնակչության 51.8%, իսկ իգականը՝ 48.2% [37]: Ասվածին հավելենք, որ 1988 թ.-ին Աղավնավանքում վերաբնակեցվել են Ադրբեջանից բռնագաղթած հայերը [36]: Այս կապակցությամբ հույժ կարևոր է ընկալել, որ Աղավնավանք բնակավայրի բնակչությունը անցումային հասարակություն է, որը հաղթահարել և դեռ փորձում է հաղթահարել բռնագաղթածի հոգեբանական ճգնաժամը: Կարևոր է նաև այն փաստի արձանագրումը, որ այստեղ ապրում են վերաբնակեցված մարդիկ, որոնք մեծամասամբ նախկին քաղաքաբնակներ են, ովքեր փախել են Սումգայիթի ջարդերից՝ այնտեղ թողնելով իրենց տունը և ապրուստը: Ապրելով Խորհրդային Հայաստանում՝ անկա-

խացումից հետո նրանք հանդիպել են նոր ճգնաժամի, երբ Խորհրդային Միության քաղաքացին իրեն պետք է դրսևորեր որպես անկախ ՀՀ քաղաքացի և այս ամենն ուղեկցվում է երրորդ ճգնաժամով, այն է՝ քաղաքաբնակը, ով սովոր չէ գյուղական կյանքին, պետք է զբաղվեր գյուղատնտեսությամբ, ինչի համար բնակավայրի պայմանները նպաստավոր չեն. վարելահողերն անջրդի են, նույնիսկ խմելու ջուրն է սակավ, այսինքն՝ կենցաղը դժվարությամբ է կազմակերպվում: Ի հետևանս դրա՝ մինչև վերջերս տնտեսության զարգացման պայմանների բացակայության պատճառով երիտասարդները լքում էին համայնքը և Աղավնավանքը դարձել էր ծերացող բնակավայր:

Փաստական համատեքստից ակներևույթ է, որ տարբեր քաղաքներից բռնագաղթած այս մարդկանց միավորում էր ծանր անցյալը և այս նոր բնակավայրը՝ իր բնությամբ և մշակութային արժեքներով: Ուստի, բռնագաղթած հայերն այս պայմաններում պետք է անցնեին հարմարեցման փուլով: Ինչպես շեշտում է Գ. Սողոմոնյանը՝ «Քաղաքական ապատիայի վիճակում գտնվող, ապագայի հանդեպ մռայլ հայացքով համակված, կասկածն ու անվստահությունը հարաբերվելու եղանակ դարձրած, անցյալի կարոտախտով տառապող տրանսֆորմացիոն հասարակության մարդն իր փրկության եզրը և փոխակերպվող իրականությանը հարմարվելու եղանակը փորձում է գտնել վարքի ավանդական ծիսական ձևերում» [13, էջ 5] և Սողոմոնյանի համոզմամբ՝ «Անցումային հասարակությանն անհրաժեշտ է ոչ միայն տեխնոլոգիական հեղաշրջում, այլև սեփական մշակույթի ու ավանդույթների վրա հիմնած հոգևոր հեղաշրջում» [13, էջ 10]:

Հեղինակի խոսքերը կարծես նկարագրում են ներկայիս Աղավնավանք բնակավայրում մշակույթի, ավանդույթների և զբոսաշրջային կյանքի համադրությունը որպես տրանսֆորմացիոն հասարակության ճգնաժամի հաղթահարման արդյունավետ գործոն: Աներկբա է, որ զբոսաշրջության զարգացումը Աղավնավանքում ստեղծված իրականության ակտիվացմանը, տնտեսական աճին և համայնքային զարգացմանը միտված լավագույն ճանապարհներից է, որը կարող է ստեղծել համախմբման միջավայր, խթանել զբաղվածությունը և եկամտի ձեռքբերումը:

Բնակավայրի մշակութային ժառանգությունը

Աղավնավանք բնակավայրի շրջակայքում պահպանվել են մի քանի հուշարձաններ: 2002 թ.-ին ՀՀ կառավարության կողմից հաստատվել է 15 հուշարձան (7 միավոր) [3]: Ասվածին հավելենք, որ ՀՀ Կառավարության 2017 թվականի N 190-Ն որոշման համաձայն՝ բնութան ժառան-

է տալիս եկեղեցին, սակայն, նրանից մերժում ստանալով, կանչում է՝ «Ա՛խ, Նաբաթ» և ինքնասպան լինում: Այսպես է բացատրվում եկեղեցու «Ախնաբաթ» անվանումը:⁶

Հետաքրքրական է այն փաստը, որ Աղավնավանքի բնակիչները եկեղեցին և բնակավայրը անվանել են Աղավնավանք՝ պատճառաբանելով, որ վերաբնակեցվելուց հետո եկեղեցում միշտ աղավնիներ են տեսել:

Ուշագրավ է, որ ըստ բնակիչների խոսքերի՝ եկեղեցու սրբապատկերներն իրենք են պատրաստել, իսկ աղոտոտումից և կենդանիներից եկեղեցին պաշտպանելու նպատակով դուռ են պատրաստել և տեղադրել, քանի որ իրենց վերաբնակեցման ժամանակ եկեղեցին դուռ չի ունեցել: Ավանքի համատեքստում հավելենք նաև այն, որ եկեղեցու շրջակայքում գտնվող կենու պուրակում բնակիչները բնությանը ներդաշնակ տաղավար են կառուցել և իրենց ընտանեկան, համայնքային խնջույքները հենց այդտեղ են կազմակերպում:

Համայնքի բնակչի խոսքերով՝ «Վանքը վերևից օրհնում է գյուղը ու գյուղացուն, իսկ գյուղացին պահում ու պահպանում է վանքը, վանքի պատերից ընկած ամեն մի քարը սրտի ցավով վերցնում ու նույն տեղում ամրացնում է, սիրում ու հավատում, չէ՞ որ կյանքը գյուղից է սկսվել ու մի օր գյուղ կվերադառնա, իսկ մեզ համար այն երբեք էլ չի հեռացել: Աղավնավանքում յուրահատուկ հանգստություն կա և

գյուղացին հաճախ է բռնում վանքի ճանապարհը ու դրականապես լիցքավորված ետ վերադառնում: Վանքը գյուղի հույսն է և ճրագը վատ պահողը»:

Այս կապակցությամբ նկատելի է մի իրողություն, որ եկեղեցու տարածքն ընդհանուր առմամբ մաքուր է, քանի որ Աղավնավանքի բնակիչները պարբերաբար մաքրում են տարածքն աղբից և խոտածածկույթից: Եկեղեցու մասին հոգ տանելը դարձել է բնակիչների կենսընթացի մաս: Ավելին՝ համայնքի դպրոցականներն են ընդգրկվել տարածքի մաքրությունն ապահովելու գործին: Կարելի է պնդել, որ Աղավնավանքի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցին, իսկապես, Հայաստանի փոքրաթիվ մաքուր և խնամված հուշարձաններից է:

Վերոգրյալ տվյալները փաստում են, որ մշակութային ժառանգությունն իսկապես կարևոր դեր ունի Աղավնավանք բնակավայրում:

Ինչ վերաբերում է բնակավայրի մատուռին, ապա այն կանգուն շինություն է, գտնվում է Աղավնավանքից մեկ կմ արևելք՝ Ճամբարակ տանող ճանապարհի եզրին, Գետիկ գետի աջ ափին: Կիսամշակ քարերից կառուցված մատուռը ուղղանկյունաձև է, ունի կիսաշրջան խորան: Արևելյան պատը ժայռազանգվածին կից է, իսկ արևմտյան ճակատին ագուցված է 12-13-րդ դդ. երկու խաչքար: Խաչքարեր կան դրված նաև մուտքի մոտ և ճանապարհի եզրին: Թաղակապ այս մատուռը փոքր-ինչ վնասված է, քանզի խճուղին լայնացնելու պատճառով քանդվել են հարավային հիմնապատերը [9, էջ 75-76]:

Գյուղի հարավային եզրին, Ճամբարակ տանող ճանապարհից աջ՝ Գետիկ գետի վրա է գտնվում Աղավնավանքի կամարակապ, միաթռիչք կամուրջը, որը թվագրվում է 12-13-րդ դդ.:

Բնակավայրի մշակութային ժառանգության պահպանության ամենատարբեր հարցերում համայնքի ներգրավվածությունը պարզելու նպատակով 2019-2022 թթ. ընկած ժամանակահատվածում կատարել ենք հետազոտություն՝ ընտրելով դիտման մեթոդը և խորացված հարցազրույցները համայնքի անդամների⁷, տուրիստական և արշավական ակումբների անդամների, լուսանկարիչների հետ:

⁶ Այս ավանդազրույցի մեկ այլ տարբերակ էլ կա, ըստ որի՝ այս վայրերում մի երիտասարդ է ապրելիս լինում, ով բույսերից պատրաստած սպեղանիներով կարողանում էր տարբեր հիվանդություններ բուժել: Գյուղում բոլորը շատ էին սիրում երիտասարդին, և նա սպասված հյուր էր յուրաքանչյուրի տանը: Մի անգամ տեղի իշխաններից մեկի դուստրը՝ գեղեցկուհի Նաբաթը, ծանր հիվանդանում է: Ոչ ոք չի կարողանում բուժել աղջկան և ի վերջո դիմում են երիտասարդի օգնությանը, ում պատրաստած սպեղանիների շնորհիվ էլ դեռատի աղջիկն ապաքինվում է: Երջանիկ հայրը կարգադրում է մի պարկ ոսկի բերել երիտասարդի համար, բայց տղան իշխանից դատեր ձեռքն է խնդրում, իսկ Նաբաթը մերժում է տղային՝ ասելով, որ աղքատ բուժակը վայել չէ իրեն: Հուսահատ տղան թողնում է ունեցվածքը, հարազատներին և օրեր շարունակ մենակ շրջում անտառներում՝ իր հոգու ցավը պատմելով ծառերին, թփերին, թռչուններին: Սակայն այստեղ էլ սիրահար տղան հանգիստ չի գտնում. փառասեր Նաբաթի պատկերն ամենուր հետապնդում է նրան և ամիսներ շարունակ տղան, մոռացած քաղց և հոգնածություն, վագում է անտառով մեկ և կանչում իր սիրելի Նաբաթին: Մի անգամ էլ ժայռի գագաթից նայում է ներքև և վագոդ առվակի ջրերի մեջ տեսնում Նաբաթի պատկերը, կանչում է՝ «Ա՛խ, Նաբաթ» և նետվում է նրա գիրկը: Համաձայն լեգենդի՝ հենց այս բառերից է առաջացել Աղնաբաթ տեղանքի անունը: Ասում են, որ իմանալով տղայի վաղաժամ մահվան մասին, գյուղացիները, որոնք անսահման սիրով էին լցված տղայի նկատմամբ, նրա պատվին եկեղեցի են կառուցում: Պատահական չէ, որ եկեղեցին էլ սիրահար տղայի նման մեկուսացած է անտառում և այդ մենաստան-անսպաս բառերից է առաջացել նրա այժմյան անունը՝ Սուրբ Աստվածածին Անապատ եկեղեցի:

⁷ Հետազոտության արդյունքում պարզվեց, որ 2020 թ. Արցախյան պատերազմի ժամանակ համայնքի բնակիչները ջոկատ են կազմել և մասնակցել պատերազմին: Պատերազմին մասնակցած աղավնավանքցիները պնդում են, որ պատերազմում Աղավնավանքն է իրենց ողջ-առողջ պահել: Նրանց խոսքերով՝ «Աղավնավանքի գմբեթին երկու կողմից լույսի ներթափանցումից Հիսուսի պատկերն է երևում: Ամենաուժգին մարտերի ժամանակ իրենց աչքի առաջ այդ պատկերն է եղել, որը հիշելով՝ անվերջ կռվելու էներգիա են ստացել: Աղավնավանքն իրենց պահապանն է և վստահ էին, որ իրենց հետ չէր կարող վատ բան պատահել»:

Տեղաբնիկների կարծիքով՝ Աղավնավանքն ունի զարգացման տեսլական և մեծ ներուժ՝ դառնալու մշակութային զբոսաշրջության ոլորտում ամենապահանջված ուղղություններից մեկը:

Նշվածի մասին է խոսում այն համգամանքը, որ վերջին տարիներին ակտիվացել է բնակավայրի հասարակական կյանքը, ինչը դրսևորվել է նրանով, որ տարբեր կազմակերպությունների կողմից համայնքում սեմինարներ են կազմակերպվել, որի արդյունքում ձևավորվել է երիտասարդների խումբ: Աղավնավանքի վերաբնակեցման 30-րդ տարեկիցի կապակցությամբ այս խումբը բոլոր գաղթականներին տուն կանչելու նպատակով «Աղավնական» անունը կրող գյուղական կյանքի և ավանդույթների երկօրյա փառատոն է կազմակերպել: Առաջին օրն իրականացվել են համերգային ծրագրեր, ցուցահանդես-վաճառք, իսկ հաջորդ օրը՝ «սիրո» ուխտագնացություն դեպի Աստվածածին եկեղեցի: Փառատոնի ընթացքում ելույթ են ունեցել հայտնի երգչախմբեր, պարային համույթներ, գյուղի շնորհալի մարդիկ, պատարագ է մատուցվել Հայ առաքելական եկեղեցու Տավուշի թեմի առաջնորդի գլխավորությամբ: Փառատոնը մեծ հետաքրքրություն է առաջացրել և լուսաբանվել հայկական տարբեր հեռուստատիվներով: Համընդգրկուն այս իրողությունը հանգեցրել է Աղավնավանքում զբոսաշրջությունը զարգացնելու գաղափարի առաջացմանը:

Աղավնավանքում հյուրընկալության տուն հիմնած Ալեքսի խոսքերով՝ «Շատերը գյուղը կորած մի տեղ էին համարում, որտեղ ոչինչ անել հնարավոր չէր», բայց ինքը փորձել է գյուղում տիրող աղքատությունը հաղթահարել՝ օգտվելով համայնքի մշակութային ժառանգությունից: Ի մասնավորի՝ դա է վկայում այն փաստը, որ Եվրոմիության, IDEA հիմնադրամի և ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության աջակցությամբ Աղավնավանք համայնքում հիմնադրվել է «Աղավնատուն» հյուրընկալության կենտրոնը, որի գաղափարն է եղել Աղավնավանքը ճանաչելի դարձնելը, բնակավայրում մշակութային, ագրո, էքստրեմալ, նաև էթնոտուրիզմ զարգացնելը, որպեսզի բնակիչներն իրենց տները դարձնեն գյուղական կոլորիտին համապատասխան հյուրատներ և արդյունքում յուրաքանչյուր ընտանիք իր հարկի տակ հավելյալ եկամտի աղբյուր ունենա: Ահա այս նպատակի իրագործման համար «Աղավնատուն» ավանդական հյուրընկալության կենտրոնը համագործակցում է մի քանի ընտանիքների հետ՝ զբոսաշրջիկների գիշերակացը նրանց տներում կազմակերպելու, նրանց էկո սնունդով ապահովելու և բնակիչների կյանքը բարեկեցիկ դարձնելու մղումով: Հյուրընկա-

լության տունն այսօր առաջարկում է բազմաթիվ ծառայություններ⁸:

Բացի այդ, հարկ ենք համարում նշել, որ 2019 թ.-ից գործող հյուրընկալության տունը համագործակցում է բազմաթիվ տուրիստական ընկերությունների հետ և կարողացել է բազմաթիվ զբոսաշրջիկներ բերել Աղավնավանք: Ուշագրավ է նաև այն փաստը, որ բնակավայրի անդամների հետ անցկացված հարցազրույցներից պարզվեց, որ մինչև 2019 թվականը շատ քչերն են իմացել Աղավնավանք բնակավայրի և հիշյալ մշակութային ժառանգության մասին, իսկ այսօր Աղավնավանքն արդեն դարձել է շատ տուրիստական կազմակերպությունների նոր յուրօրինակ ուղղություններից մեկը: Ավելին՝ Աղավնավանքը գրավում է շատ լուսանկարիչների, ովքեր լուսանկարում և տեսահոլովակներ են նկարում կենու պուրակում և եկեղեցու մոտակայքում: Ի մասնավորի՝ Աղավնավանքի մասին նկարահանվել է մոտ երեսուն տեսահոլովակ, որոնցից առնվազն քսաներկուսը՝ վերջին երկու տարում: Տեսանյութերը հիմնականում կատարվել են արշավական ակումբների և հաղորդումների շրջանակներում և ուղղված են տուրիստական նպատակներին ծառայելուն:

Ի մի բերելով ասվածը՝ կարելի է հաստատագրել, որ Աղավնավանքի զբոսաշրջության զարգացման մեջ կարևոր տեղ ունի մշակութային ժառանգությունը: Եվ այս համատեքստում կարելի է պնդել, որ Աղավնավանքի բնակիչները կարողացել են հանրահռչակել իրենց համայնքի մշակութային ժառանգությունը և գրավել հանրության ուշադրությունը:

Հընթացս կարելի է ենթադրել, որ երբ բնակավայրի անդամները հասկանում են, որ տուրիզմը շահավետ միջոց է իրենց բարեկեցության և համայնքի զարգացման համար, հավանական է, որ նրանք առավել կայուն կներգրավվեն տուրիզմի ոլորտում և կաջակցեն տուրիզմի զարգացմանը: Նշված համգամանքը նաև շոյում է տեղացիների ինքնությունն այն առումով, որ իրենք ունեն մի բան, որը հետաքրքրում է շատ զբոսաշրջիկների [24]:

Ասվածի հավաստումն է այն, որ Ալեքսի դրական փորձը խթան է հանդիսացել այլ բնակիչների համար: Բնակավայրի ճանապարհին վրանային հանգստի վայր է կառուցվել:

⁸ Առայժմ առաջարկում են հետևյալ ծառայությունները՝ քայլարշավներ դեպի գյուղի և հարակից շրջանների տեսարժան վայրեր, թոնրի մեջ պատրաստված ուտեստներ, լանջ-բոքների նախապատրաստում, լավաշի ու գինու վաճառք, հինգ տեսակի գինու համոնս, գյուղացու տանը գիշերակացի կազմակերպում, գյուղական աշխատանքների մեջ ներգրավում և այլն: Ինտեգրված Գյուղական Զբոսաշրջության Զարգացում IRTD-ի հետ հիմնել են գինու եւ օղու արտադրամաս: Իրենց ծառայություններին ավելացրել են նաև գրքարշավները, որի ընթացքում քննարկում են գրական ստեղծագործություններ:

Աղավնավանքում գործում են ձեռագործ աշխատանքների արտադրություն և վաճառք, կառուցվել են գինու և օղու արտադրամասեր, որոնց արտադրանքը արտահանվում է: Բնակավայրը նույնիսկ գրավում է այլ վայրերի բնակիչների ուշադրությունը, ինչի մասին է խոսում այն ակնառու փաստը, որ վերջին տարիներին մարդիկ այլ բնակավայրերից տեղափոխվում են Աղավնավանք՝ այդտեղ նոր բիզնես հիմնելու և Աղավնավանքի զբոսաշրջային ներուժից օգտվելու համար: Նշվածի արդյունքում Աղավնավանքում այժմ գործում են հինգ հյուրատներ, իսկ նոր հյուրատների կառուցման շինարարական աշխատանքները չեն դադարում: Տեղաբնակների խոսքերով՝ «թեպետ կյանքը դժվար է կազմակերպել Աղավնավանքում, բայց աշխատողն ապրում է և մեր նպատակն է Աղավնավանքում կրկին վերաբնակեցում կազմակերպել ու մարդկանց բերել աշխարհի կենտրոն Աղավնավանք»:

Ստորելով այս ամենի շուրջ՝ կարելի է եզրահանգել, որ Աղավնավանքում գործում է համայնքի մասնակցության ինքնակազմակերպման տարբերակը և փաստական համատեքստից ակներևույթ է, որ բնակիչները հասարակական կազմակերպություններից ստացված որոշակի օգնությունների միջոցով ինքնակազմակերպվել և փորձում են զարգացնել իրենց բնակավայրն ու պահպանել մշակութային ժառանգությունը՝ հետևելով եկեղեցու մաքրությանը, հրնթացս խնամելով և մաքրելով հուշարձանը խոտածակությից, վերանորոգելով ու հանրահռչակելով այն: Վերջապես հենց այս կիզակետում է, որ ստեղծվում է բարենպաստ միջավայր՝ Աղավնավանքում զբոսաշրջության կայուն զարգացման և տեղաբնակների ֆինանսական բարեկեցության ապահովման համար:

Եզրակացություն

Այսօր մշակութային ժառանգության պահպանությունը մարտահրավեր է դարձել ամբողջ աշխարհում: Հարկավ, համընդգրկուն այս իրողությունը կարևորելով, մի շարք միջազգային կազմակերպություններ միջոցներ են ձեռնարկում ՄԺ արդյունավետ պահպանման համար: Իրականացված բազմաթիվ հետազոտությունները ցույց են տվել, որ մշակութային ժառանգության պահպանությունը բարձրացնում է շրջակա միջավայրի սոցիալական, մշակութային և տնտեսական կայունությունը: Ժառանգության պահպանությունը դառնում է և՛ զարգացած, և՛ զարգացող երկրների առաջնության կարևոր տարր ու դիտարկվում է որպես բնակավայրի կայուն զարգացման կարևոր նախադրյալ: Կարծես աներկբա է, որ ՄԺ պահպանության լավագույն լուծումը համայնքի ներգրավումն է: Չարգացած երկրներն արդեն իսկ կիրառում են այս փորձը: Ինչպես տեսանք, Հայաստանում նոր

է ձևավորվում այն մտածելակերպը առ այն, որ ՄԺ պահպանությունը միայն պետության պարտականությունը չէ, և տեղաբնակները նույնպես պետք է հոգ տանեն ժառանգության պահպանության մասին և, որ այդ հոգատարությունը կարող է շահավետ լինել համայնքի համար: Աղավնավանք բնակավայրի օրինակով փորձեցինք ցույց տալ, թե համայնքն ինչպես կարող է հոգ տանել իր մշակութային ժառանգության մասին, հանրահռչակել այն և դրանից տնտեսական ու սոցիալական օգուտներ ստանալ: Ընդամենը, կարևոր է գիտակցել, որ ժառանգությունը ինքնություն է, շարունակականության երաշխիք, եկեղեցին ու մշակութային նյութական օբյեկտները պահպանվում կամ արժևորվում են ըստ մարդկանց կենդանի հիշողությունների, ուստի, նյութական օբյեկտը պահվում է, քանզի մարդիկ են այն արժևորում ու մարդկանց կյանքում այն կենսական դեր ունի: Նյութական արժեքները ներկայացնելիս չենք կարող ուշադրություն չդարձնել հիշողությանը, պատմությանը, որը մերօրյա իրականության մեջ ապահովում է մարդկանց ինքնության շարունակականությունն ու ձևակերպվում է համայնքի ինքնությունը: Կարծես թե ժառանգության մասին ընդհանուր պատկերացումներով ստեղծվում է համայնքային ավելի ամուր կապ, ավելի ուժեղ սոցիալական համախմբում:

Ի մի բերելով ասվածը՝ կարելի է հաստատագրել, որ Աղավնավանքը միավորում է բնակիչներին, ովքեր, բնակավայրի ժառանգության ներուժն օգտագործելով, միմյանց կապող տնտեսական հնարավորություններ են ստեղծում, ինչի արդյունքում կարողանում են հաղթահարել աղքատությունը:

Այս բնակավայրի փորձը պետք ընդօրինակեն նաև ՀՀ այլ բնակավայրերի բնակիչները, հոգ տանեն իրենց մշակութային ժառանգության մասին, հանրահռչակեն այն և դրա շնորհիվ իրենց կյանքն առավել բարեկեցիկ դարձնեն: Նշվածի համար առկա են մեծ նախադրյալներ, ինչի մասին է վկայում մասնավորապես այն հանգամանքը, որ հայկական մշակութային ժառանգությունը հիմնականում գտնվում է գյուղական վայրերում, ինչն էլ հնարավորություն է ստեղծում զարգացնելու ոչ միայն մշակութային, այլև ագրո և էթնոտուրիզմը [12, էջ 13]: Ավելին՝ 90-ականներից զբոսաշրջիկների ընտրությունը վերաուղղորդվում է, և այսօր զբոսաշրջությունն ուղղվում է դեպի գյուղեր և բնություն: Չբոսաշրջիկներին հետաքրքրում է նոր փորձառությունների հնարավորությունը, տեղական կյանքին ներգրավվելը և մասնակցելը [28]: Մեր հետազոտությունը ցույց է տվել, որ գյուղական, մարզինալ և լքված թվացող տարածքները կարող են կարծրատիպեր կոտրել և, համայնքապետներ տուրիզմ վարելով, մեծ

տուրիստական ներհոսք ապահովել՝ կիրառելով նաև նորարարական մեթոդներն ու գյուղի առանձնահատկությունները:⁹ Այս կապակցությամբ պետությունը նույնպես պետք է օգնի համայնքներին՝ խրախուսելով ներգավակ ՄԺ պահպանությանը, ինչի համար անհրաժեշտ են պետական աջակցության լայն գործիքակազմ, ուսուցողական, մշակութային դասընթացներ, սոցիալական գովազդներ, որոնք կբարձրացնեն մարդկանց գիտակցությունը՝ ընկալելու և ըստ արժանավույն գնահատելու ՄԺ ունեցած կարևոր դերը համայնքի սոցիալական և տնտեսական բարեկեցության համար:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Օրենքներ և կոնվենցիաներ

1. ՀՀ Սահմանադրության 12-րդ, 15-րդ հոդվածներ:
2. ՀՀ օրենքը մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին, Գրուխ 1, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=69109>, (մուտք 03.03.22):
3. ՀՀ կառավարության որոշումը ՀՀ Տավուշի մարզի պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պետական ցուցակը հաստատելու մասին, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=13320>, (մուտք 30.12.22):
4. Մշակութային ժառանգության նշանակությունը հասարակության համար, Եվրոպայի Խորհրդի Շրջանակային Կոնվենցիա, Irtek.am, (մուտք 01.06.22):
5. 12th General Assembly of the World Heritage Convention (UNESCO, 1999), <https://whc.unesco.org/archive/1999/whc-99-conf206-7e.pdf>, (մուտք 03.12.19):
6. World Heritage Committee Decisions 31.Com/13A and 31.Com/13B, 2007, <https://whc.unesco.org>, (մուտք 11.10.19):
7. ICOMOS, International Cultural Tourism Charter. Manageing Tourism at Places of Heritage Significance 1999, <https://icomos.org>, (մուտք 11.12.19):

Գրքեր

8. Էլլարյան Բ., Աղստևի հովտի բնությունը և պատմական հուշարձանները, Երևան, 1968:
9. Էլլարյան Բ., Աղստևի հովտի պատմության և կուլտուրայի հուշարձանները, Երևան, 1980:

⁹ Հարկ է նշել Տավուշի մարզի Ենթավան բնակավայրի, նաև մոտակայքում գտնվող «Լաստիվեր անապատ» հանգստի գոտու օրինակը: Լաստիվերում էլեկտրաէներգիա չկա, ճանապարհը գտնվում է վատ վիճակում, իսկ Ենթավանից դեպի Լաստիվեր ուղի 3 կմ ճանապարհը շատ դժվար է և հնարավոր միայն երիտասարդների և լավ առողջական վիճակում գտնվող զբոսաշրջիկների համար: 2004 թ.-ին հիմնելուց 7 տարի հետո միայն կարողացել են հաջողություններ գրանցել և զբոսաշրջիկներ ունենալ, բայց այսօր օրական 100-ից ավելի զբոսաշրջիկներ են այցելում և նրանց հոսքը չի դադարում ամբողջ տարին:

10. Auclair E., Fairclough G., Theory and Practice in Heritage and Sustainability: Between Past and Future. New York: Routledge, 2015.
11. Chan P. Y., Community participation in Heritage Management: A Case in Macau, submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree Master of Science in Historic Preservation, Planning and Preservation Columbia University, 2016.

Հոդվածներ

12. Ավետիսյան Ն., Էթնիկ Տուրիզմի զարգացման հեռանկարները Տավուշի մարզում, Տավուշ նյութական և հոգևոր ժառանգություն, Երևան, 2009:
13. Սողոմոնյան Գ., Սոցիոմշակութային աղապտացիայի առանձնահատկություններն անցումային հասարակությունում, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1 (106), Երևան, 2002:
14. Տիգրանյան Ա. Հ., Մշակութային ժառանգության նոր հայեցակարգը, ժառանգության իրավունքի միջազգային սկզբունքները և ՀՀ օրենսդրական դաշտը // «Регион и мир», 2020, № 4:
15. Տիգրանյան Ա. Հ., Մշակութային ժառանգության պահպանության թրաստային համակարգը, սկզբունքները և հայաստանյան գործընթացները, <http://publications.ysu.am/2018/12/>:
16. Տիգրանյան Ա. Հ., Մշակութային ժառանգության պահպանության ուղղված քաղաքացիական նախաձեռնությունները հետխորհրդային Հայաստանում // «Регион и мир», 2019, № 4 Երևան:
17. Amado M., Rodrigues E., A Heritage-Based Method to Urban Regeneration in Developing Countries: The Case Study of Luanda 11(15), July 2019.
18. Biggs S., Community Capacity Building in Queensland: The Queensland Government Service Delivery Project. Unpublished paper. Office of Rural Communities, Brisbane, Queensland, 1999.
19. Grazuleviciute-Vileniske I., Cultural Heritage in the Context of Sustainable Development, Environmental research, engineering and management, 2006. No. 3 (37), pp. 74-79, <https://www.researchgate.net/publication/228466259>, (մուտք 19.12.21):
20. Hodgson K., Community Heritage and Culture, Arts and Culture briefing Papers 02, Copyright © 2011 by the American Planning Association 205 N. Michigan Ave., Suite 1200, Chicago, IL 60601-5927 https://slco.org/globalassets/1-site-files/zap/seeking_funds/commengagementres6.pdf.
21. Lauso Z., “The Notion of “Heritage Community” in the Council of Europe’s Faro Convention. Its Impact on the European Legal Framework, Gottingen University Press, 2015, <http://books.openedition.org/gup/220> ISBN:982821875494.DOI:10.4000/books.gup.220, pp. 142-148.
22. Loulanski T., Cultural Heritage in Socio-Economic Development: Local and Global Perspectives, Environments Journal Volume 34 (2) 2006.
23. Lwoga N. B., Cultural heritage tourism and the community in Tanzania Conference Paper (PDF available) sep. 2017.

24. **Rasoolimanesh S. M.**, Does living in the vicinity of heritage tourism sites influence residents perceptions and attitudes, *Journal of Sustainable Tourism*, 27(9): 1295-1317, 2019.
25. **Rasoolimanesh S.M., Jaafar, M., Ahmad, A. G., & Barghi, R.**(2017). Community Participation in World Heritage Site Conservation and tourism development. *Tourism Management*, 58, pp. 142-153, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.10.016>.
26. **Rypkema D.**, Cultural Heritage and Sustainable Economic and Social Development. *Europa Nostra*, 2005.
27. **Safiullin L.N., Gafurov I.R., Shaidullin R.N., Safiullin N.Z.**, Socio-economic development of the region and its historical and cultural heritage, *Life Science Journal* 2014;11(6s) 4/24/2014.
28. **Salvatore R., Chiodo E., Fantini A.**, Tourism transition in peripheral rural areas: Theories, issues and strategies, *Annals of Tourism Research* 68, 2018, pp. 41-51, www.elsevier.com/locate/annals.
29. **Shagoyan G.**, A guest or a Client? Community based Tourism in Armenia between Industry and Hospitality, *State and Legal Practice in the Caucasus*, 2015.
30. **Xu H., Jiang F., Wall G. & Wang Y.**, The evolving path of community participation in tourism in China, *Journal of Sustainable Tourism*, DOI 10.1080/09660582.2019.1612904.
31. UNESCO, World Heritage Convention, <http://whc.unesco.org/en/convention/> (մուտք 12.11.21).
32. UNESCO, UNESDOC, <https://unesdoc.unesco.org> (մուտք 11.11.19).
33. Միավորված ազգերի կազմակերպություն, Հայաստան, <http://armenia.un.org/hy/sdgs> (մուտք 01.06.22):
34. ՀՀ արտաքին գործերի նախարարություն, <https://www.mfa.am/hy/international-organisations/17> (մուտք 12.11.21):
35. Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=112007>
36. ՀՀ Տավուշի մարզպետարան, <http://tavush.mtad.am/xoshor/>
37. Դիլիջանի համայնքապետարան, <https://www.dilijancity.am>
38. Բնապահպանական, տեղեկատվական կայք, www.econews.am

Շժանա/Հանձնվել է՝ 02.12.2022

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 16.02.2023

Принята/Ընդունվել է՝ 19.02.2023